

**НОТАРІАЛЬНА
ПАЛАТА УКРАЇНИ**

РАДІ НОТАРІАЛЬНОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

**ПРЕЗИДЕНТУ НОТАРІАЛЬНОЇ ПАЛАТИ
УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРУ МАРЧЕНКУ**

НОТАРІУСАМ УКРАЇНИ

**ЗВІТ
ПРО УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКА НОТАРІАЛЬНОЇ
ПАЛАТИ УКРАЇНИ У СЕМІНАРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
НОТАРІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ (ENN)
«ДЕСЯТИЛІТТЯ ДІЇ РЕГЛАМЕНТУ ПРО
СПАДКУВАННЯ: НА ШЛЯХУ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО
СВІДОЦТВА ПРО ПРАВО НА СПАДЩИНУ» ТА
У ЗАСІДАННІ ІНТЕРЛОКУТОРІВ ENN
У МІЛАНІ**

30 жовтня 2025 року в Мілані відбувся тематичний семінар у межах Європейської нотаріальної мережі (ENN), організований Радою нотаріатів Європейського Союзу (CNUE).

Захід був присвячений десятиріччю дії Регламенту (ЄС) № 650/2012 Європейського парламенту і Ради від 04 липня 2012 року про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання рішень, а також прийняття та виконання автентичних документів у справах про спадкування та про створення Європейського свідоцтва про право на спадкування (далі – Регламент, Регламент № 650/2012), який набрав чинності 16 серпня 2012 року та застосовується до спадкових справ, за умови, що особа померла після 17 серпня 2015 року.

Цей регламент є ключовим документом у сфері міжнародного спадкового права в межах Європейського Союзу, що спрощує процес спадкування у транскордонних справах та передбачає видачу Європейського свідоцтва про право на спадкування (ECS).

Захід об'єднав науковців та нотаріусів з різних країн, в тому числі представників від держав, що не є членами Європейського Союзу. Семінар став чудовим майданчиком для обміну практичним досвідом щодо застосування Регламенту № 650/2012, аналізу типових ситуацій у транскордонних спадкових справах, обговорення складних кейсів, тлумачення норм Регламенту та обговорення потреби у гармонізації національних практик. Основну увагу було приділено реальному правозастосуванню Регламенту, і зокрема, механізмам функціонування ECS.

Зустріч розпочалась з вітальних слів **Енріко Сіроні, президента Ради нотаріусів Мілана, Кармело Ді Марко, віце-президента Національної ради нотаріусів Італії, Джованні Ліотта, координатор Європейської нотаріальної мережі (ENN), нотаріуса у Таорміні, Італія**, які у своїх виступах наголосили на важливості наявного десятирічного досвіду застосування Регламенту та відзначили його практичне значення для розвитку нотаріату.

Наступними виступили професори **Доменіко Дамашеллі** (Болонський університет, Італія) та **Патрік Воутеле** (Льєзький університет, Бельгія).

Спікери розповіли про процес розробки Регламенту № 650/2012, наголосивши, що основною метою було створення єдиного правового простору у сфері транскордонного спадкування всередині ЄС, уникнення юрисдикційних колізій та гарантування правової визначеності для

громадян, особливо в умовах міграції.

Також вони надали глибокий огляд теоретичної бази Регламенту № 650/2012 та запропонували до обговорення ключові положення і проблемні питання діючого Регламенту № 650/2012.

Так, було зазначено, що у Регламенті № 650/2012 закріплено **принцип єдності спадкування**, в основі якого лежить розуміння, що до всієї спадщини померлого, незалежно від місця розташування майна, застосовується єдине право. Стаття 21 Регламенту передбачає, що спадкування регулюється законодавством останнього звичного місця проживання померлого. Тобто, спадкування розглядається як єдине ціле, а не як окремі частини залежно від місця знаходження майна.

Усі питання спадкування (правонаступництво, частки спадкоємців, права подружжя, порядок поділу тощо) вирішуються єдиним правопорядком. Це спрощує процедуру розгляду спадкових справ із «міжнародним елементом».

Детально також було розглянуто **питання прив'язки до звичного місця проживання (habitual residence)**. Визначення звичного місця проживання померлого є ключовим елементом Регламенту, оскільки воно впливає на юрисдикцію.

Для визначення звичного місця проживання нотаріус повинен застосовувати індивідуальний підхід, зосередившись на конкретних обставинах померлого. Регламент не містить чіткого визначення поняття «звичне місце проживання», що на практиці створює певні труднощі. Пункти 23 та 24 Регламенту містять корисні вказівки, які допомагають практикуючим юристам визначити звичне місце проживання.

У преамбулі 23 встановлено загальні критерії, які можуть бути використані для визначення місця звичного проживання: об'єктивні критерії, такі як тривалість та регулярність перебування в країні (слід зазначити, що на відміну від інших правовідносин, для встановлення місця звичного проживання не встановлено мінімальної тривалості); суб'єктивні критерії, такі як умови та причини перебування в країні.

Нотаріус повинен врахувати всі ці елементи, щоб зробити загальну оцінку обставин життя померлого протягом певної кількості років, що передували його смерті, та на момент його смерті. Встановлене місце звичного проживання повинно свідчити про тісний та стабільний зв'язок з відповідною державою.

Пункт 24 містить додаткові вказівки для більш складних випадків, коли важко визначити тісний і стабільний зв'язок з однією державою. Згідно з пунктом 24 нотаріус може звернути увагу на додаткові критерії, такі як громадянство померлого, місцезнаходження його активів, професійні зв'язки або сімейні інтереси.

Незалежно від обставин, очевидно, що відповідно до Регламенту кожна особа може мати лише одне місце звичного проживання. Неможливо мати кілька місць звичного проживання для однієї особи.

Згідно з Регламентом № 650/2012 місце звичного проживання, як правило, має бути оцінено на момент смерті особи. Стаття 21, параграф 1 Регламенту прямо посилається на «момент смерті». Те саме можна сказати про ст. 4 Регламенту. Однак відповідно до ст. 24 та 25 Регламенту місце звичного проживання має бути оцінено до смерті особи, тобто в день, коли було зроблено розпорядження на випадок смерті або договір про спадкування.

Обговорювалось також **питання вибору права** як механізм поваги до волі спадкодавця та **наслідки відсутності зробленого вибору такого права**.

Регламент встановлює, що особа може обрати право держави, громадянство якої вона має на момент вибору або на момент смерті, як право, що регулює спадкування в цілому. Особа, яка має кілька громадянств, може обрати право будь-якої з держав, громадянство якої вона має на момент вибору або на момент смерті.

Коли відкривається спадщина і вибір права не зроблено, вся спадщина регулюється правом країни, в якій померлий мав звичне місце проживання на момент смерті. Отже, право, що регулює спадщину, може змінюватися кілька разів протягом життя. Це може мати непередбачувані наслідки.

Відповідно до Регламенту вибір може бути зроблений на користь законодавства будь-якої держави-члена або третьої країни. Однак, при виборі застосовного права заповідач обмежений країною, громадянином якої він є. При цьому, особа повинна мати громадянство відповідної країни на момент вибору або на момент смерті. Якщо заповідач є громадянином кількох держав, він може вільно вибрати будь-яке з них. Не рекомендується вибирати право країни, громадянство якої заповідач може набутися в майбутньому, оскільки це створить правову невизначеність.

Однією з ключових інновацій Регламенту є **Європейське свідоцтво про право на спадкування (ECS)**.

ECS – це єдиний документ, виданий у державі-члені, яка є стороною Регламенту, що дозволяє спадкоємцям, заповідальним спадкоємцям, які мають прямі права на спадщину, виконавцям заповіту або адміністраторам спадкового майна легше довести свій статус та реалізувати свої права та/або повноваження щодо майна, розташованого в інших державах-членах. ECS може використовуватися, зокрема, для підтвердження: статусу та/або права кожного спадкоємця або кожного заповідального спадкоємця, їх часток у спадщині; набуття права на конкретний актив або конкретні активи, що входять до складу спадщини, спадкоємця (спадкоємців) або, залежно від обставин, заповідального (заповідальних) спадкоємця (спадкоємців); повноваження особи, яка виконує заповіт або управляє спадщиною.

Використання ECS не є обов'язковим. Тому воно не замінює національні документи, що використовуються для подібних цілей у державах-членах. Національні свідоцтва, якщо вони видаються як автентичні документи або судові рішення, можуть користуватися правилами прийняття або визнання, що передбачені Регламентом. Нотаріуси можуть порадишити своїм клієнтам звернутися за ECS замість національного документа, якщо спадщина включає майно, розташоване в інших державах-членах, або якщо один із спадкоємців зазвичай проживає за кордоном.

ECS не потребує апостилювання або легалізації. Після видачі ECS може використовуватися у всіх державах-членах, які зобов'язані дотримуватися Регламенту. Регламент передбачає, що ECS має силу в усіх державах-членах «без необхідності дотримання будь-якої спеціальної процедури». Після видачі для використання в іншій державі-члені ECS може також мати силу в державі-члені, що його видала. Це є необхідним для швидкого та безперешкодного врегулювання транскордонних спадкових справ.

ECS може бути виданий тільки органами держави-члена, які відповідно до Регламенту мають юрисдикцію у справах про спадщину.

Підсумовуючи, варто звернути увагу, що у своєму виступі професор Воутеле особливо наголосив на невідповідності між формальним уніфікованим підходом Регламенту та різноманіттю національних правових систем, у зв'язку з чим було запропоновано посилити роль ENN у зборі й аналізі судової практики з метою гармонізації застосування норм.

Наступними розглядалися **практичні аспекти на конкретних транскордонних справах про спадщину**.

Свої доповіді представили: Валентина Паппа Монтефорте, нотаріус у Портічі, Італія, Ісідоро Кальво Відаль, нотаріус в А-Коруньї, Іспанія, Ерік Балларіні-Севаєр, нотаріус у Кап-д'Ай, Франція.

Валентина Паппа Монтефорте, нотаріус у Портічі, Італія, та **Ісідоро Кальво Відаль**, нотаріус в А-Коруньї, Іспанія, у своєму виступі зосередили увагу на ключових аспектах застосування Регламенту № 650/2012, який кардинально змінив підхід до вирішення питань міжнародного спадкування в Європейському Союзі. До його прийняття існували значні труднощі через відсутність єдиних критеріїв для визначення юрисдикції, застосовного права та підтвердження статусу спадкоємців у різних державах. Регламент запровадив ECS, що спрощує процедуру, гарантує юридичну визначеність і забезпечує взаємне визнання рішень між державами-членами.

На прикладі спадкової справи громадянки Іспанії, яка проживала в Італії та мала майно в кількох країнах, було показано, як Регламент дозволяє визначити застосовне право — у цьому випадку іспанське. Окрему увагу приділено особливостям іспанської правової системи, де існує внутрішній правовий плюралізм — різні цивільні кодекси для автономних спільнот, тому спадкування регулюється цивільним правом тієї автономної спільноти, до якої належала померла.

Спікери підкреслили, що ECS не замінює національні документи, а доповнює їх, коли потрібно підтвердити спадкові права за межами держави походження. Юрисдикція щодо його видачі, як правило, належить державі місця звичного проживання померлого, але може також залежати від його громадянства.

Окрему увагу було приділено питанню екстериторіальної дії ECS, яке може використовуватися лише в межах ЄС, тому не поширюється, наприклад, на Швейцарію. При цьому документ має значну доказову силу: він підтверджує статус спадкоємців, заповідальних спадкоємців чи виконавців заповіту, а також може слугувати підставою для реєстрації майна у відповідних національних реєстрах. Водночас держави-члени зберігають право вимагати дотримання своїх процедурних вимог — перекладу документа, подання додаткових довідок, свідоцтв тощо.

У підсумку наголошено, що Регламент № 650/2012 та ECS стали важливим кроком до уніфікації та спрощення спадкових процедур у Європі, сприяючи правовій визначеності, зменшенню бюрократії та ефективнішому захисту прав спадкоємців у транскордонних ситуаціях. Водночас досвід застосування протягом перших десяти років показує, що деякі аспекти, зокрема питання юрисдикції та взаємодії з державами, які не входять до ЄС, потребують подальшого вдосконалення та практичної адаптації.

У своєму виступі **Ерік Балларіні-Севаер**, нотаріус у Кап-д'Ай, Франція, навів показовий приклад із практики, що стосується визначення звичного місця проживання померлого відповідно до Регламенту № 650/2012. Справа торкалася італійського громадянина, який помер у 2024 році в Князівстві Монако, де мав зареєстроване податкове місце проживання. Водночас його сім'я мешкала у Флоренції, і саме там зосереджувалася основна частина його особистого та соціального життя.

На прикладі цього випадку спікер продемонстрував, що податкове місце проживання не завжди збігається із звичним місцем проживання, яке визначає застосовне право у спадкових справах. Незважаючи на нерухомість у Монако та Франції, основний центр життєвих інтересів згаданого вище італійського громадянина залишався в Італії, тому саме італійське право, ймовірно, повинно було б регулювати його спадщину.

Балларіні підкреслив, що цей приклад добре ілюструє складність оцінки реальних зв'язків особи у транскордонних ситуаціях. Для правильного застосування Регламенту важливо враховувати фактичні обставини життя, а не лише формальні критерії. Такий підхід забезпечує реалізацію принципу єдності спадкування, відповідно до якого спадщина регулюється єдиним правом, визначеним за звичним місцем проживання померлого.

Пізніше на тему «**Треті країни і Регламент**» виступили **Найджел Реді**, нотаріус з Великої Британії та **Юсра Хаджам**, нотаріус у Рабаті, Марокко.

Найджел Реді, нотаріус з Великої Британії розповів про основи спадкового права Великої Британії, де діє принцип повної свободи розпорядження майном після смерті. Обов'язкових часток для спадкоємців не передбачено і заповідач може залишити майно будь-кому — дітям, дружині, стороннім особам або благодійним організаціям. Водночас свобода заповіту обмежується Законом про спадщину, забезпечення сім'ї та утриманців 1975 року, який дає судам право змінювати заповідальні розпорядження у виняткових випадках. Спікер наголосив, що у Великій Британії існує кілька правових систем: Англія та Уельс, Шотландія та Північна Ірландія, причому лише англійська юрисдикція визнає повну свободу заповіту. У Шотландії та на Нормандських островах частково збережено інститут обов'язкової частки, а отже, застосування спадкового права залежить від конкретної юрисдикції. Це має важливе значення для нотаріусів і судів інших держав, зокрема Італії, коли йдеться про спадкування майна британських громадян, адже стаття 36 Регламенту № 650/2012 вимагає визначення застосовного права для кожної з цих правових систем окремо.

На практичному прикладі громадянина Італії пана Россі, який проживав у Кембриджі, було показано труднощі взаємодії англійського та європейського спадкового права. Нотаріус з Великої Британії дійшов висновку, що англійське право дозволяє спадкодавцю максимально вільно розпоряджатися майном, включно з можливістю залишити все дружині, однак при міжнародних спадщинах слід враховувати колізії правових систем: спадкування нерухомості у Італії

регулюватиметься італійським правом, в Англії — англійським, а спадкування рухомого майна — законом країни звичного місця проживання. Вибір права за Регламентом ЄС може бути визнаний у ЄС, але не обов'язково у Великій Британії. Крім того, існують міжнародні обмеження та ризик заперечень з боку дітей чи інших спадкоємців, що потребує ретельного планування спадщини.

Таким чином, виступ продемонстрував, як різниця у правових підходах до спадкування в ЄС та Великій Британії призводить до складних колізій при розподілі спадщини.

Спікер **Юсра Хаджам**, нотаріус у Рабаті, Марокко, детально розглянула кейс щодо міжнародної спадщини пана Луїджі, італійського громадянина, який понад 40 років проживав у Марокко, мав там бізнес і нерухомість, одружився з марокканською мусульманкою Лейлою та мав дітей у двох шлюбах — італійському та марокканському. Особлива увага приділялась конфлікту між правом країни звичного проживання та правом громадянства, а також впливу релігійного статусу спадкодавця на спадкування. Було відзначено, що, хоча пан Луїджі склав заповіт в Італії на користь італійського права, його шлюб з мусульманкою та тривале проживання в Марокко підпадають під дію Мудавани (аналог Сімейного кодексу у Марокко), що ускладнює застосування права іншої держави до спадщини.

Основна особливість цього випадку полягає в колізії між італійським та ісламським правом в Марокко. Хоча за європейським законодавством заповіт Луїджі, складений в Італії, є дійсним і охоплює все його майно, у Марокко він не має повної сили, оскільки за місцевим правом мусульманська спадщина регулюється виключно нормами шаріату. Це означає, що дружина-мусульманка і двоє дітей-мусульман успадковують майно за ісламськими правилами, тоді як дочка з першого, немусульманського шлюбу може бути позбавлена спадщини, якщо не доведе свого переходу в іслам.

На завершення спікер наголосила на необхідності активізації співпраці між марокканськими та європейськими нотаріусами для ефективного врегулювання питань транскордонного спадкування, забезпечення правильного застосування правових норм щодо розподілу майна між спадкоємцями.

Висновки за результатом участі у семінарі:

- Регламент став фундаментальним інструментом у сфері міжнародного спадкового права, забезпечивши єдність правового регулювання спадкування в межах Європейського Союзу. Його головна мета — створення єдиного правового простору для транскордонних спадкових справ та гарантування правової визначеності для громадян ЄС.
- Принцип єдності спадкування, закріплений у Регламенті, суттєво спростив процедури врегулювання спадкових справ, оскільки тепер застосовується єдине право — право держави останнього звичного місця проживання померлого. Це усуває суперечності між національними системами права та зменшує ризики юрисдикційних колізій.
- Визначення звичного місця проживання (*habitual residence*) залишається одним із найскладніших питань правозастосування. Відсутність чіткого визначення у Регламенті потребує гнучкого, індивідуального підходу з урахуванням як об'єктивних (тривалість, стабільність проживання), так і суб'єктивних критеріїв (особисті, сімейні, професійні зв'язки).
- Механізм вибору застосовного права підсилює принцип автономії волі спадкодавця, дозволяючи особі обрати право держави свого громадянства. Однак на практиці це вимагає обережності, щоб уникнути правової невизначеності та колізій із правом країни звичного проживання.
- Європейське свідоцтво про право на спадкування значно спрощує доведення статусу спадкоємців та реалізацію їхніх прав у різних державах-членах, сприяючи швидкому та ефективному врегулюванню спадкових питань.
- Практика застосування Регламенту показує, що хоча він значно уніфікував процедури, все ще залишаються труднощі, пов'язані з гармонізацією національних систем, особливо у відносинах із третіми країнами. Ці колізії підкреслюють потребу в подальшому

розвитку міжнародного співробітництва та взаємного визнання документів.

- Досвід десятирічного застосування Регламенту свідчить про його ефективність, але водночас — про необхідність подальшої адаптації до різноманітності національних систем і вдосконалення механізмів співпраці між країнами ЄС та поза його межами.

31 жовтня 2025 року відбувся другий день засідання інтерлокуторів ENN, яку відкрили **Джованні Ліотта**, координатор ENN, **Кармело Ді Марко**, віце-президент Національної ради нотаріусів Італії та **Росселла Д'антуоно**, контактна особа Європейської судової мережі (EJN) для Італії.

На зустрічі було обговорено питання шляхів покращення роботи ENN, змін у національному законодавстві різних країн, пов'язаних з необхідністю оновлення веб-сайтів «Вразливі групи населення» та «Подружні пари в Європі», створення нової структури веб-сайту «Подружні пари в Європі» та новації у сфері нотаріату в окремих країнах, включаючи новинки у сфері ІТ-технологій.

Представляючи нотаріальну спільноту України, мала честь презентувати представникам нотаріатів різних країн **Посібник «Нотаріат України в умовах російського вторгнення. Практичні питання для нотаріусів Європи»** (Посібник).

У своєму виступі висловила щире подяку іноземним колегам за підтримку України та співпрацю у сфері нотаріату, особливо при роботі з документами, що надходять з інших країн, а також підкреслила, що українські нотаріуси продовжують виконувати свої обов'язки навіть за надзвичайних умов війни — під час повітряних тривог, відключень електроенергії, руйнування офісів та атак на реєстри, забезпечуючи правову захищеність громадян та підтримку тих, хто опинився у скрутному становищі. Попри всі виклики, український нотаріат не лише гідно виконує свої функції, а й продовжує розвиватися, активно впроваджуючи нові нотаріальні дії, в тому числі пов'язані з викликами сьогодення, цифрові зміни, з акцентом на збереження того, що завжди було сутністю нашої професії — надійність, довіру та правову безпеку. Український нотаріат є сильною, професійною спільнотою, яка довела свою стійкість і відданість принципам верховенства права, а наш досвід, професійність і цінності роблять нас потужною частиною нотаріальної системи Європи.

Метою створення Посібника було полегшити міжнародну співпрацю, знизити правову невизначеність і надати відповіді на практичні та теоретичні питання що стосуються роботи українського нотаріату. Посібник охоплює структуру української нотаріальної системи, повноваження нотаріусів, особливості роботи під час воєнного стану, визнання іноземних документів, особливості посвідчення довіреностей, спадкові та сімейні відносини, питання та особливості законодавчого регулювання у сфері нерухомого майна, створення, припинення та порядку діяльності юридичних осіб, а також електронні реєстри. Він містить посилання на законодавство, офіційні ресурси та невеликий глосарій термінів для полегшення розуміння.

Підсумовуючи підкреслила, що посібник є не лише практичним інструментом для роботи нотаріусів, а й символом міжнародної співпраці та спільної відповідальності за забезпечення правової ясності, в тому числі під час війни. Він дозволяє підтримувати правопорядок, сприяє правильному оформленню документів і захисту прав громадян, а також зміцнює зв'язки між українською та іноземною нотаріальною спільнотою.

Учасник семінару та засідання:

Рачкова Тетяна Олександрівна, заступник голови Комісії Нотаріальної палати України з міжнародного співробітництва, Голова Відділення Нотаріальної палати України у Волинській області